

Надзвичайно цікавими для аналізу суті застави з точки зору її міжгалузевої природи є норма, закріплена в "Положенні про паспорт громадянина України" затверджене Постановою Верховної Ради України від 2 вересня 1993 року, якою забороняється передача в заставу паспорта громадянина України. Тлумачення даної норми свідчить, що тут мається на увазі застава в цивільно-правовому розумінні. Мова йде про випадки, коли, наприклад, при укладанні угод побутового прокату відеокасет майнодавці пропонують наймачам для гарантування того, що майно буде вчасно повернуте, передавати "у заставу" паспорт.

Але в даному випадку застава неможлива не лише тому, що паспорт – це документ, який має особливий правовий статус. Відповідно до Закону України "Про заставу", в разі невиконання заставодавцем зобов'язань за основним договором, заставодержатель не зможе отримати задоволення з вартості заставленого майна – паспорта, оскільки він як документ, що посвідчує особу, не має матеріальної цінності.

Отже, проаналізувавши правову природу застави крізь призму цивільного, конституційного, кримінально-процесуального, фінансового права, приходимо до висновку, що існування в українському законодавстві таких категорій, як "грошова застава", "застава" (кримінально-процесуальне значення) пов'язане насамперед з низьким рівнем законодавчої техніки. Адже, якщо термін "податкова застава" ще передбачає на семантичному рівні відмежування її від застави як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань, то терміни "грошова застава" або просто "застава" в кримінально-процесуальному розумінні дають підстави для хибного ототожнення їх з заставою як способом забезпечення виконання зобов'язань, що передбачена в діючому Цивільному кодексі. Саме тому, на нашу думку, доцільно було б у відповідних нормативно-правових актах термін "грошова застава" замінити на "вборча застава", а термін "застава" як запобіжний захід – на "запобіжна застава".

Але, разом з тим, якщо розглядати заставу з точки зору її галузевої приналежності, то можна зробити ще один не менш важливий висновок – єдиною спільною рисою усіх перерахованих інститутів є їх забезпечувальна функція, яка виступає в різних формах. Ця забезпечувальна функція поза галузевим змістом застави і дає підстави стверджувати, що широке використання вказаного терміну при конструюванні відповідних правових інститутів характеризує заставу саме як міжгалузевий правовий інститут.

¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М., 1990. – С. 213

О. Олійник,
студент 1 курсу юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО ПРАВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Розвиток правової системи України, як і будь-якої держави, потребує глибокого вивчення та осмислення історичного досвіду. Повною мірою це стосується й шлюбно-сімейних відносин. Без цього незрозумілими залишаються існуючі до сьогодні, поряд з офіційною реєстрацією шлюбу, традиції вінчання в церкві та святкування весілля, яке супроводжується своєрідними обрядами, звичаями. Виникає питання: якщо ці явища не закріплені в законі, то чому вони виникли і, більше того, закріпилися в свідомості людей і в силу чого продовжують побутувати в суспільстві? Як на мене, відповідь на це питання слід шукати в історії нашого народу, в історії українського шлюбу та сім'ї. І в даній роботі, не претендуючи на вичерпність, я спробую зробити це.

Як зазначалося в "Повісті временних літ", союзи племен, що увійшли до складу Київської Русі, мали "обичаї свої, закони батьків своїх і перекази". Це повною мірою стосується й шлюбно-сімейних відносин. На території дохристиянської Русі було єдиного способу укладання шлюбу. Існували щонайменше три форми цього союзу: викрадення, купівля та приведення нареченої. Зупинимось детальніше на кожній з них.

Один з найпоширеніших - викрадення нареченої (умичка, умикання), що підтверджується наявністю різного роду обрядів і церемоній, які збереглися до нашого часу. Так, у деяких селах України кращі друзі нареченого викрадають його дружину під час весілля і повертають її за гроші або пляшку горілки.

Другою формою укладання шлюбу у східних слов'ян була купівля нареченої. Те, що такий спосіб використовувався в Київській державі, доводить існування відповідних місцевих обрядів у сучасній Україні. Наприклад, у селі Уладівка Вінницької області діє звичай: нареченої з ріднею та друзями приходять до воріт своєї майбутньої дружини і починають торг (так званий "викуп"), предметом якого є наречена. Коли ціну узгоджено, представники нареченої, яким було доручено викуп, відчиняють ворота і впускають гостей. Наречена при цьому виходить з хати подивитися, кому її продали.

Згідно з текстом літопису, на теренах Київської Русі існувала й інша форма укладання шлюбу, яка отримала назву "приведення". Дівчата, які видавалися заміж шляхом приведення, називалися "водимими" дружинами. Князь Володимир Великий, за свідченням літописця, до прийняття християнства мав п'ять "водимих" дружин, що й відрізняло їх від інших наложниць.

Стосовно припинення шлюбу в дофеодалній період Київської Русі (IX–X ст.), то він розривався як з волі чоловіка, так і за згодою двох сторін. Устав Ярослава, наприклад, свідчить, що чоловіки могли розривати шлюб з жінкою через її жіночі та інші хвороби. Характерною особливістю руського права IX – X ст. було те, що дружина після смерті чоловіка мусила слідувати за ним в загробне життя, закінчуючи життя самогубством.

Щодо особистих стосунків між чоловіком і жінкою, то тут домінує патріархат. Всі відносини розглядалися під одним і тим же кутом зору речових відносин, і для сімейних прав як особливої категорії ще не було місця. Підтвердженням патріархальних стосунків є один з обрядів, який зберігся до наших часів. Це обряд роззування жінкою чоловіка. На те, що даний звичай існував у Київській Русі, вказує той факт, що, як відомо з літопису, дочка відомого полоцького князя Рогнеда не захотіла вийти заміж за Володимира Святославовича (сина Святослава від ключниці княгині Ольги, рабині Малуші), оскільки вважала принизливим для себе "разути рабнича".

Патріархальна влада чоловіка проявлялась і в праві покарати дружину. Існують достовірні дані про те, що чоловік міг убити дружину у випадку зради.

Щодо регулювання майнових відносин подружжя, то до нашого часу дійшло мало відомостей. Проте, виходячи з того, що чоловік мав практично повну владу над жінкою, можна зробити висновок, що останній розпоряджався усім майном у сім'ї, в тому числі і приданим, яке приносилося дружиною. Батько також мав повну владу над дітьми. Він мав право покарати їх, продати та розпорядитися їхньою шлюбною долею. Діти не мали ніяких прав на майно, яке належало батьку. Коли син ставав дорослим, тобто міг сам собі заробляти на прожиток, а дочка видавалась заміж – аж тоді батько втрачав владу над ними.

З 988 року в шлюбно-сімейному праві Київської Русі відбуваються суттєві зміни під впливом християнства. На державну арену виступає церква і бере шлюб під свою опіку. Вся сфера сімейних відносин переходить у ведення церковного права. Зокрема, "Устав князя Володимира" надавав церкві повноваження для вирішення таких питань, як розлучення, порушення подружньої вірності, перелюб, тяжби щодо спадку тощо.

Як відомо, руська церква запозичила основні канони у візантійської церкви, включаючи й погляди на шлюб. Але робила це творчо. Зокрема, за візантійським церковним правом церковному шлюбу повинна була передувати шлюбна угода чи заручини. В Київській Русі інститут заручин не знайшов широкого застосування (принаймні в перші два століття після прийняття християнства). Це пояснюється насамперед тим, що церква вела боротьбу із залишками язичницького шлюбу, зокрема, з двоюонством, розірванням шлюбу за бажанням чоловіка (так званий розпуст) тощо.

Що ж до умов, необхідних для взяття шлюбу в Руській державі, то тут є ряд особливостей. Шлюби, наприклад, укладалися в більш близьких ступенях спорідненості, ніж це було встановлено у візантійському законодавстві. Шлюби могли укладатися й тоді, коли особи, що одружувалися, ще не досягли шлюбного віку. Так, князі іноді одружували своїх синів у 11 років, а доньок – у 8. Згода з боку молодят також була необов'язковою.

Церква також забороняла укладати шлюб з представником іншої конфесії. Феодально-корпоративний устрій давньоруського суспільства унеможлилював шлюби між людьми, що належали до різних соціальних станів. Щоправда, у законодавчих кодексах Київської Русі не зафіксовано правові норми, які б чинили перепони для подібних шлюбів, але церква відмовлялась освячувати їх. Що ж до розлучень, то церква в Київській Русі, так само, як у Візантії, обмежувала це право.

У Київській Русі становище жінки визначалося становищем чоловіка. Але з цього правила є і винятки. Так, у ст.110 Руської Правди сказано, що якщо чоловік одружиться з рабинею, то сам стає рабом.

Що стосувалося майнових відносин у подружжі, то після хрещення Русі тут іде боротьба двох начал. Одне начало – характерне для сімейних відносин у варварському суспільстві, коли лише чоловікові належало право володіти, користуватися та розпоряджатися не тільки своїм майном, а й майном, котре дружина приносила в його дім, тобто її приданим. Інше ж начало, яке почало запроваджуватися візантійським духовенством, розширює права дружини. Вирішуючи майнові спори між чоловіком та жінкою, церква тією чи іншою мірою наслідувала візантійське законодавство та візантійську церковну практику.

Перейдемо тепер до питання, які ж зміни сталися у відносинах батьків і дітей після 988 року. Після хрещення Русі церква повела активну боротьбу за "святість шлюбу". Її результатом стала рецепція норм візантійського права щодо законних і незаконних дітей. Так, останніми визнавалися діти, народжені поза офіційним шлюбом. Такі діти не мали права спадку після своїх батьків. Проте таке нове ставлення до позашлюбних дітей впроваджувалось у Київській Русі з великими труднощами.

Що стосується усиновлення, то в джерелах, які належать до цього періоду, про це не згадується. Проте усиновлення було поширене серед європейських народів, і дослідники вважають, що це явище мало місце і в Київській Русі.

Батьківська влада стає м'якшою порівняно з дофеодальним періодом. Внаслідок впливу візантійського законодавства у деяких руських родинах виникає двовладдя. Так, після смерті чоловіка жінка мала право доглядати своїх дітей до їхнього повноліття, а останні мали їй повністю підкорятися. Проте таке пом'якшення батьківської влади не було істотним.

І, нарешті, опікунство. За джерелами права, які дійшли до наших часів, ми бачимо, що цей інститут у Київській Русі був досить розвинений. Про це, зокрема, свідчать такі риси руського опікунського права, як винагорода опікуну за його діяльність, його звіт про виконання ним його обов'язків і строга відповідальність.

Таким було сімейне право Київської Русі. Воно породило багато самобутніх звичаїв, обрядів, традицій, які існують в Україні й до сьогодні.

Література

1. Юшков С. В. *Общественно-политический строй Киевского государства*. – М.: Госполитиздат, 1949.
2. Покровский И. А. *Основные проблемы гражданского права*. - М.: Статут, 2001.

О. Остимчук,
студентка 3 курсу правничого коледжу
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ У РАЗІ ПРИДБАННЯ ТОВАРУ НЕНАЛЕЖНОЇ ЯКОСТІ

В умовах жорсткої конкуренції суб'єктів підприємницької діяльності, яка має об'єктивні підстави існування в суспільстві з ринковою економікою, фігура громадянина стає центральною, підвищується його ініціативність і самостійність. Саме тому зростає необхідність особливого захисту громадянина, коли останній виступає покупцем, замовником, набувачем товарів, робіт та послуг. Конституційне положення про те, що "держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності..." і "захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт..." [ч.3 ст.42 КУ], потребує додаткового законодавчого та нормативного забезпечення.

В системі законодавства про захист прав споживачів центральне місце посідає Закон України "Про захист прав споживачів", який є спеціальним комплексним нормативним актом, що містить особливі методи та способи захисту прав споживачів. Особливості полягають у тому, що крім звичайних, встановлених ще й додаткові гарантії споживачами своїх прав та додаткових обов'язків і підвищена відповідальність осіб, зобов'язаних щодо споживача. В преамбулі цього Закону поняття "споживач" набуло суто юридичного значення. В ній сказано, що "Закон регулює відносини між споживачами товарів (робіт, послуг) і виготівниками, виконавцями, продавцями в умовах різних форм власності, встановлює права споживачів та визначає механізм реалізації захисту їх прав". При цьому споживачем визнається громадянин, який використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб. А зобов'язано перед споживачем стороною виступає підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які виробляють товари для реалізації, виконують роботи або надають послуги, реалізують товари за договором купівлі-продажу.

Серед основних прав споживача, закріплених чинним законодавством, є право на захист у разі придбання товару неналежної якості. Чинне законодавство України передбачає вимоги, які може пред'являти покупець до продавця при виявленні недоліків товару чи його фальсифікації протягом гарантійного чи інших термінів, установлених правилами чи договорами як обов'язкові для сторін, і становлять можливі способи відновлення його порушених прав у зв'язку з придбанням товару неналежної якості. З тексту закону випливає, що покупець має право на свій розсуд пред'явити будь-яку з перелічених вимог.